

SPECIFIČNOSTI POUČAVANJA OSOBA TREĆE ŽIVOTNE DOBI: PODSJETNIK ZA NASTAVNIKE

Jasna Čurin

Pučko otvoreno učilište Zagreb

Sažetak – U obrazovnom procesu svaka životna dob polaznika ima svoje specifičnosti koje treba poznavati i uvažavati kako bi taj proces bio što uspješniji i za polaznika i za nastavnika. Treća životna dob po mnogočemu je posebna u odnosu na mlađe generacije. Razlike nalazimo u fizičkim mogućnostima, senzornim sposobnostima, intelektualnoj snazi, području interesa i motivacije, socioekonomskom statusu i položaju u društvu a nadalje u području psiholoških osobina ličnosti. U ovom radu autorica se bavi specifičnostima koje su se kroz osamnaestogodišnje iskustvo u radu s polaznicima Sveučilišta za treću životnu dob često potvrđivale. Neke su otežavale, a neke olakšale obrazovni rad. Pošto će se zbog rastućeg trenda starijeg stanovništva koje bilježi i Europa i Hrvatska, u budućnosti sve veći broj obrazovnih stručnjaka susretati s radom u području, ne samo andragogije (obrazovanja odraslih), nego i gerontogogije (obrazovanja starijih osoba) autorica je željela prenijeti iskustva kako bi im olakšala taj izazovan i častan posao.

Ključne riječi: treća životna dob, specifičnost osobina, obrazovni proces, andragogija, gerontogogija, psihologija, cjeloživotno učenje

Uvod

U procesu cjeloživotnog učenja nastavnici se susreću s prenošenjem svojih znanja različitim generacijama. Kako bi taj proces bio što uspješniji, potrebno je kontinuirano usavršavanje nastavnika i to, kako onih koji rade u sistemu redovnog školstva, tako i onih koji se bave odraslim polaznicima – stručnjaka andragoga. Unutar andragogije, pak, prije pedesetak godina počela se razvijati posebna znanstvena disciplina – gerontogogija (grč. Gerontos = starac + ago, agein = voditi), edukacijska disciplina koja se bavi odgojno-obrazovnim procesom samoobrazovanjem starijih osoba (Špan, 1994: 17). Razvoj gerontogogije vezan je uz porast starijeg stanovništva u općoj populaciji, što je demografski trend i u Hrvatskoj. Po procjeni iz 2003. godine svaki peti stanovnik Hrvatske stariji je od 65 godina (Tomek-Rok-

sandić, Čulig, 2005). Iz toga je proistekla potreba za disciplinom koja će utjecati na razvijanje društvene i individualne svijesti o potrebi ljudskog, dostojanstvenog, vrijednog i ravnopravnog življenja u svim fazama ljudskog života.

Kako bi se udovoljilo potrebama starijih osoba za kvalitetnijim življenjem, moguće je organizirati različite oblike kreativnog provođenja slobodnog vremena, a kao najsloženiji od njih je otvaranje mogućnosti cjeloživotnog učenja. U tu svrhu namijenjene su i institucije ili programi Sveučilišta za treću životnu dob, specijalizirane ustanove za obrazovanje starijih osoba. Prva takva ustanova otvorena je prije tridesetak godina u Toulousu u Francuskoj 1973. godine (L' Université' du troisie'me age). Od tada do danas diljem Europe (i svijeta) nicali su programi Sveučilišta za seniore. Iako se po formi i sadržaju ponešto razlikuju, svima je cilj isti: u sredini u kojoj djeluju omogućiti seniorima doživotno obrazovanje i kvalitetno provođenje slobodnog vremena. U Zagrebu od 1992. godine u Pučkom otvorenom Učilištu djeluje program Sveučilište za treću životnu dob, prvo u Hrvatskoj koje je po mnogočemu specifično. Sveučilište je poznato po brojnosti i raznolikosti ponude kulturno-obrazovnih programa i po broju polaznika koji te programe pohađaju (oko tisuću u svakom semestru). Nadalje, obilježava ga samoaktivitet polaznika čije znanje i iskustvo se ugrađuje u programe, kontinuirano usavršavanje nastavnog kadra, intenzivna međunarodna suradnja, ekspanzija dodatnih aktivnosti kroz koje polaznici mogu zadovoljiti još neke dodatne interese. Kada se *skenira* program i sve ono što kroz njega polaznik-senior može ostvariti stvari mogu izgledati poprilično idilično i jednostavno. No, treća životna dob posebna je po mnogočemu i da bi se uspjelo u ovoj vrsti obrazovnog rada treba imati na umu specifičnosti vezane uz rad sa starijim osobama. Neke pripadaju *fizičkim mogućnostima* koje limitira životna dob, neke *senzornim sposobnostima*, neke *intelektualnim sposobnostima* i mogućnostima novog učenja, neke se nalaze u području *motivacije i interesa*, a najveći dio specifičnosti seniora – polaznika je u području *psiholoških osobina ličnosti*. U narednom tekstu ukratko će se navesti koje od njih bi mogle *olakšati*, a koje *otežati* takvu vrstu obrazovnog rada.

Iako se većina opisanih osobina može pronaći u literaturi iz metodike obrazovnog procesa i psihologije učenja, pamćenja, ličnosti, motivacije, konkretna obrazloženja proistekla su iz dugogodišnjeg iskustva u radu sa polaznicima zagrebačkog Sveučilišta za treću životnu dob. Stoga mogu biti korisna svima koji će se susretati u obrazovnom radu sa starijim osobama, jer su autentična i iz prakse.

U svakom pogledu rad s trećom generacijom čast je i izazov. Ali i ozbiljan i nimalo lak posao. Ovaj podsjetnik za rad sa starijim osobama trebao bi olakšati taj rad.

Senzorne i fizičke osobine polaznika

1. Sa životnom dobi slabe naše senzorne sposobnosti (Pečjak, 2001: 103). To znači da starije osobe mogu slabije *čuti* – zato treba izlagati *razgovjetno i glasno*. Kako bi se razbila moguća nelagoda polaznika koji slabije čuju (prikriivanje te

činjenice u obrazovnoj skupini), diskretno treba ponuditi na prvom satu da oni koji žele sjednu naprijed.

2. Osobe mogu slabije *vidjeti*. Ako se koristi školska ploča, treba pisati *velikim i čitkim* slovima, isto vrijedi za grafofolije i za prezentaciju preko računala. Kada se biraju udžbenici treba odabrati one koji su pisani većim slovima s manje teksta, ali mnogo ilustracija i slika.
3. Osobe mogu slabije *pamtiti* – sposobnost pamćenja u funkciji dobi najbrže pada (Zarevski, 1997: 92), stoga treba *ponavljati* više puta informacije ili gradivo koje se izlaže. Polaznike treba poticati da *zapisuju*, prave bilješke. Ponekad će se činiti da se previše ponavlja, ali to je potrebno!
4. Slabljenje motoričkih sposobnosti također je normalno za tu životnu dob. Zato, ako skupina ima terensku nastavu ili ide na studijski izlet, *ne treba žuriti i juriti*. Treba voditi brigu o najsporijem u grupi (lako bi mogao zaostati i izgubiti se!). Starije osobe ne mogu trčati, one imaju svoj tempo koji treba poštivati. To ponekad mlađi zaborave.
5. Treba uvijek voditi brigu o tome da grupu čine polaznici *različitih mogućnosti*, neki mogu učiti brže, neki su u tome sporiji. U nastavnom radu stoga je najbolje rukovoditi se prosječnima. Treba poštivati različitost!
6. Osjetljivo *zdravstveno stanje* može biti problem koji će se kod starijih polaznika pojavljivati češće nego kod polaznika iz drugih generacija. To, pak, može prozročiti neredovitost dolazaka, neizvršavanje obaveza i sl. Treba biti *fleksibilan* u tim situacijama, pomoći da se nadoknadi propušteno. Treba se suočiti s realnošću da godine ovih polaznika ne donose samo bolest, one, nažalost, donose i smrt. Treba se naučiti nositi s gubitkom onih kojih više nema u našim klupama. Možda će nestati iznenada. Treba ih se povremeno prisjetiti sa poštovanjem i radošću!

Intelektualne sposobnosti i obrazovni nivo

7. Starenjem pada brzina intelektualnog rada, ali ne i sposobnost (Pečjak, 2001: 123). To znači da stariji polaznici mogu jednako kvalitetno učiti kao i mlađi samo im za to treba više vremena. Zato – *ne treba žuriti s programom*. Obrazovnoj skupini treba dati dovoljno vremena da savlada gradivo, onoliko koliko polaznicima treba. U obrazovnim programima namijenjenim seniorima nema strogih programskih zahtjeva i ne treba se prisiljavati da se nešto završi ako to nije moguće. U protivnom će se polaznici obeshrabriti, demotivirati i napustiti program! Oni žele i trebaju učiti iz zadovoljstva, a ne zbog prisile. Vrijeme redovne škole daleko je iza njih.
8. Naravno, to ne znači da stvari treba odraditi površno i nekvalitetno. Polaznici starije životne dobi kada se odluče na učenje traže *visoku kvalitetu* onoga što

im se nudi. Uspješan nastavnik naći će pravu mjeru između zadanog programa i mogućnosti grupe da ga savlada.

9. 70 posto polaznika Sveučilišta za treću životnu dob ima visokoškolsko obrazovanje, a još 5 posto polaznika ima neki znanstveni stupanj (magisterij ili doktorat). To znači da se radi o osobama koje *puno znaju* i kojima je cjeloživotno učenje posve normalno. Zato se ne treba čuditi zbog njihove želje za znanjem, nego je treba prihvatiti kao životni stil te grupe ljudi. Ovakvo čuđenje je sveprisutno u široj društvenoj zajednici kroz mnogobrojne predrasude prema trećoj dobi, kroz medije, službenu vlast, mlađe generacije. Zato bi bilo loše da ih susretne i u ovom obrazovnom programu.

Psihološke osobine

Niz je psiholoških osobina koje karakteriziraju osobe treće dobi. Treba se osvrnuti samo na one koji mogu olakšati ili otežati proces nastavnog rada .

10. *Egocentričnost* je jedna od crta ličnosti koja se pojačava sa starenjem. Cilj je biti prvi, biti uvijek u pravu, nastojati dobiti što više odgovora na svoja pitanja, pokušati nastavnika prisvojiti samo za sebe, nametnuti svoje interese grupi... Takvi pojedinci mogu otežati obrazovni rad. Treba ih prepoznati i stišati na vrijeme, u protivnom bi mogli minirati cijelu obrazovnu skupinu.
11. *Nerealna očekivanja* u odnosu na njihove sposobnosti ili od programa mogu se pojaviti kao problem. Tako osoba može očekivati da će potpuno savladati rad na računalu u jednom semestru ili za istu količinu utrošenih sati progovori engleski. Mudro je odmah na prvom satu raspraviti taj problem, kako se ne bi dogodilo da na kraju krivac bude loš nastavnik ili program kao neučinkovit i nekvalitetan.
12. *Ustaljenost navika* ili nefleksibilnost u odnosu na promjene također jača sa životnom dobi. Promjena termina, otkazivanje nastave, promjena učionice, čak promjena mjesta u učionici, može izazvati nezadovoljstvo. Zato se u ovom programu nastoji što manje mijenjati organizaciju rada. Isto vrijedi za rad u pojedinoj skupini.
13. Poseban je problem promjena *nastavnika*. U procesu obrazovanja kod svih generacija, između nastavnika i polaznika stvaraju se određene socioemocionalne veze. Kod djece i seniora ta veza sa nastavnikom je najjača. Polaznici teško prihvaćaju promjene, a kada se tome doda i stvorena emocionalna veza, svaka promjena izaziva revolt i nezadovoljstvo. Interesantno je da to ne traje dugo. Novi nastavnik, kada ga upoznaju, vrlo brzo zauzima mjesto prijašnjeg kojega se nakon nekog vremena gotovo niti ne sjete. Naravno, ovo se odnosi na nastavnike s kojima su polaznici zadovoljni. One s kojima nisu zadovoljni vrlo će brzo napustiti i neće se upisivati .
14. Ponekad se kod samih nastavnika koji dovoljno ne poznaju psihologiju vezivanja grupe na nastavnika stvori stav prema osobnoj nezamjenjivosti, superior-

nosti i višoj kvaliteti u odnosu na druge. I tada se javlja problem! Ne samo sa grupom nego i sa nastavnikom. Pogotovo kada se događa (a u pravilu se zbiva) da prijašnji nastavnik, kada se zamjena prihvati, bude razočaran, a novi nastavnik slavodobitno prihvati svoju nezamjenljivost! Svi koji rade sa trećom dobi trebaju zadržati profesionalnu distancu u odnosu prema članovima skupine.

15. *Privatizacija* odnosa sa nastavnikom. Često se događalo da zbog gore objašnjениh socioemotivnih veza za koje je normalno da se stvaraju u ovakvom procesu nastave polaznici pretjerano privatiziraju taj odnos. Koliko god nema ništa loše u tome da se sa grupom popije kava nakon nastave, međusobna kućna telefoniranja, posjećivanja, dogovaranja ili otkazivanja nastave bez dogovora sa organizatorima i sl. prelaze granicu potrebnog profesionalizma koji bi trebalo zadržati između nastavnika i polaznika. Ako taj odnos postane previše prijateljski, gubi se profesionalna distanca (i autoritet) koji je nužan za kvalitetu obrazovnog rada. Kod nastavnika i polaznika slične životne dobi češće će doći do spomenute privatizacije odnosa koja će sa stanovišta realizacije programa prije smetati, nego li koristiti.
16. *Kritizerstvo* – pretjerana kritičnost sljedeća je osobina starijih polaznika koja može otežati obrazovni proces. Tolerancija sa godinama slabi, sve više toga ljude smeta, ne opraštaju lako pogreške. Kada se tome pridoda i obrazovna razina polaznika, koja je uglavnom visoka, te povezano s tim, činjenica da su oni u životu radili odgovorne i stručne poslove, to što su vrlo kritični prema radu organizatora i nastavnika ne treba čuditi. Ali, to treba znati prihvatiti, da organizatore i nastavnike ne bi povrijedilo ili razljutilo!
17. *Kompleks niže vrijednosti* osobina je koje je zapažena u Pučkom otvorenom učilištu zagrebna temelju dugogodišnjeg iskustva u radu sa polaznicima treće životne dobi. I to onih koji se izdvajaju unutar opće umirovljeničke populacije po višem obrazovnom statusu. Čin umirovljenja za sve umirovljenike, nažalost, kod nas je bacanje na sporedni kolosijek života. Sve što znaš, što si radio ili predstavljao se gubi. *Zato mnogi od njih kada ih se pita za zanimanje, jednostavno odgovore – umirovljenik!* I sami o sebi počnu razmišljati upravo tako kako ih drugi svrstavaju i vide: kao *građane drugog reda, stare, bolesne, dosadne, beskorisne, siromašne...* Dovoljno da se razvije kompleks niže vrijednosti! Pogotovo ako su ti ljudi prije nešto predstavljali!
18. Nažalost, taj uočeni kompleks otežava rad. Kompleks uvijek ima svoju kompetenciju, a ličnost svoj obrambeni mehanizam. U ovom slučaju ona se očituje upravo u kritiziranju, dijeljenju savjeta, uzurpiranju određene količine vremena i dobre volje, miješanje u poslove organizacije i sl. Mnogo je sličnih polaznika na istom mjestu, pa se osjećaju *jaki* i ponekad zaista nije lako u takvim situacijama. Zato treba razumjeti odakle proistječe takvo ponašanje da bi se moglo obraniti na pravi način. Nikako ne treba ulaziti u rasprave i konflikt !
19. *Osamljenost* je namjerno ostavljena za kraj jer je prisutna i u svemu do sada rečenom. Osobi se s odlaskom u mirovnu bitno promijeni život. Prije svega na

planu socijalnih kontakata. Nadalje, to su godine kada djeca odlaze od kuće osnivajući vlastite obitelji i javlja se tzv. sindrom praznog gnijezda. Ako se na to nadoveže i udovištvo, što također donose godine, čovjek doista ostane sam. Zbog toga se često i nezadovoljan i nesretan. I zato stariji polaznici traže pažnju, partnera za razgovor, veću količinu našeg vremena. Uvažavajući tu činjenicu treba biti na raspolaganju, ljubazni pružajući adekvatnu pažnju. Treba dati pauzu između sati, jer su oni ovdje i zbog druženja, mada to možda ne žele priznati!

20. *Osjetljivost* je još jedna osobina koja se pojačava sa starošću. Polaznici će se lako uvrijediti zbog stvari koje se drugima mogu činiti kao sitnice, prestat će dolaziti. Treba se čuvati tih nezgodnih situacija. Nikada ne treba javno komentirati njihov učinak, pa čak i onda kada ih se hvali!
21. Važna je potreba za *uvažavanjem* njihovog iskustva i znanja. Ovi polaznici su obrazovane osobe sa širokim životnim i profesionalnim iskustvom. Stoga, u obrazovnom radu s njima treba biti *partner*, razmjenjivati znanja. Treba iskoristiti prednosti takvog rada, iskoristiti njihovu stručnost i prethodno obrazovanje. Treba naučiti slušati!

Motivacija i interes

Faktor koji će nastavni rad sa trećom dobi sigurno olakšati je njihova izuzetna motiviranost za nova učenja i znanja. Štoviše, može iznenaditi što sve i u kojoj količini može interesirati polaznike treće dobi. Za nastavnike koji rade u školama, gdje je ponekad osnovni problem učenike zainteresirati za nastavu, ovo će biti ugodno iznenađenje!

Međutim, treba biti oprezan!

Moglo bi se dogoditi da poneseni njihovom zainteresiranošću, voditelji izgore na poslu! Jer su polaznici visoko zahtjevni, očekuju da se odgovori na sva pitanja, rado bi da im se uvijek pripreme pisani materijali, spremni su produžiti sat koliko god njima treba... Njihova želja za znanjem može biti simpatična i ponijeti predavača, ali u tome treba postaviti profesionalne granice.

Društvene predrasude

Društvene predrasude prema starijim osobama koje su još uvijek prisutne na svakom koraku, mogle bi otežati (i podcijeniti) rad s osobama s trećom dobi. Većini će ovaj rad na programima za osobe treće dobi biti smiješan i popraćen komentarom: "Ah, ti penzići!". Ne treba se obazirati na takve komentare jer je stvarnost drugačija. Oni još puno toga znaju, hoće i mogu!

I na kraju, uvijek treba imati na umu da je čast raditi s trećom generacijom, koliko god to bilo zahtjevno. Oni će uvijek rado prihvatiti organizatore i nastavnike i biti zahvalni, jer su im poklonili dio svojeg vremena, znanja i pažnje. Treba i učiti od njih. Jer je cjeloživotno učenje budućnost i izazov, a čovjek mlad onoliko, koliko je mlad njegov duh.

LITERATURA

- Despot Lučanin, J. (2003). *Iskustvo starenja*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Furlan, I. (1981). *Čovjek i njegov psihički razvoj*. Školska knjiga, Zagreb.
- Kujundžić, N. (1992). Gerontogogija – nova edukološka disciplina, *Istraživanje odgoja i obrazovanja, vol. 9*, Zagreb
- Pečjak, V. (2001). *Psihologija treće životne dobi*. Prosvjeta, Zagreb.
- Špan, M. (1994). *Treća životna dob*. Otvoreno sveučilište Zagreb, Zagreb.
- Špan, M. (2000). *Obrazovanje starijih osoba - tajna dugovječnosti*. Pučko otvoreno učilište Zagreb
- Tomek-Roksandić, S., Čulig, J. (ur.) (2005). *Živjeti zdravo, aktivno, produktivno starenje*. Zagreb: Zavod za javno zdravstvo Grada Zagreba.
- Zarevski, P. (1997). *Psihologija učenja i pamćenja*. Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Zavod za javno zdravstvo dr. Andrija Štampar (2009). *Skrb za starije osobe u gradu Zagrebu*.

SPECIFIC FEATURES OF TEACHING THIRD AGE STUDENTS: A REMINDER FOR TEACHERS

Jasna Čurin

***Abstract** – In the educational process every age group has its specific features which have to be taken into account and appreciated if we want this process to be successful for both students and teachers. Compared to younger generations, the third age differs in many aspects. Those differences can be found in physical capabilities, sensory abilities, intellectual power, the scope of interest and motivation, socio-economic status and their place in society, and last but not least, in the field of psychological personality features. In this article the author deals with these special characteristics, which have been repeatedly confirmed throughout her 18-year work with third-age students at the University of the Third Age. Some of the characteristics have made the work more complicated, some of them made it easier. Due to demographic trends in Europe, as well as in Croatia, it is inevitable that more and more educational professionals will start working not only in the field of andragogy (adult education) but also in gerontology (third age education). The author wants to share her experiences in order to facilitate the challenging and honorable work with the third age population.*

***Key words:** third age, personality features, educational process, andragogy, gerontology, psychology, lifelong learning.*